

ADITZOINEN FORMA

Zenbait euskalkitan aditzoinak eta partizipio burutuak, formaz desberdinak izaten dira maiz (*sar/sartu; ikus / ikusi, bil / bildu*). Garai batean mendebalean ere usatzen ziren aditzoin bereziak, baina aspaldi honetan Iparraldeko eta ekialdeko euskalkietan baizik ez dira erabiltzen. Literatura tradizioan erro sakon-sakonak dituzte aditzoin horiek, eta azken mende laurden honetan eginikako testuetan ere toki handia izan dute, anitz idazlek beren idazkietan baliatu baitituzte, haien euskalkietan horrelakorik ez bazen ere. Halatan euskara batuan aditzoinak erabiltzerakoan forma berezien onestea eta gomen-datzea egoki ikusten du Euskaltzaindiak.

Horiek horrela izanik, beste kategoria batetik eratorritako aditzen kasuan mendebaldeko hiztunek arazoak badituzte oinarritik ezertan bereizten ez diren aditzoinen erabiltzeko, zenbait ingurumenetan bereziki, hala nola aditzoina laguntzailearen atzean denean. Hori kontuan harturik, bai eta garai bateko mendebaleko idazle zenbaiten joera gogoan edukirik ere, komenigarria dela ikusten du Euskaltzaindiak, horrelako kasuetan (aditzoin eratorriak osoki oinarriaren irudia duelarik), *-tu* atzizkia aditzoinetan erabiltzeko aukera ere onartzea (*ur* eta *urtu*, *gizon* eta *gizondu*, *gaurko* eta *gaurkotu*, *bere* eta *beretu*, *lodi* eta *loditu*, *hobe* eta *hobetu*, *hizka* eta *hizkatu*, *garai* eta *garaitu*...). Beste aditzetan, ordean, erran nahi baitu aditzoinaren formak kategoriazko anbiguitaterik sortzen ez duenean, forma bakarra onartuko da: *zora*, *goza*, *urezta*, *elesta*...

Aipaturiko aukera aditzoinak perpaus osagai gisa erabiliak diren kasuetara mugatua izanen da eta, beraz, aditzoina eratorrita edo elkarketa bateko osagai denean, *-tu* gabeko forma onartuko da bakarrik. Aukera horretaz noiz balia, berriz, idazleen esku uzten da, erabileraren, ingurumenaren edo aditzen arabera aldiaren aldiko libertatea utzirik.

Hemen ez da kontuan hartzen Euskaltzaindiak oraindik aztertu gabe dituen zenbait puntu, hala nola *ohera / oheratu*, *mendirira / mendiratu*, *nora / noratu*,...

Aditzoin berezien forma

Zalantzazkoa da batzuetan, bai eta tokien edo denboren arabera aldakorra ere, aditzoin berezien forma. Hona hemen Euskaltzaindiak duda horietarik batzuen arintzeko ematen dituen argibideak eta arauak:

1. Aditzoin berezien bukaera afrikatua denean:

Bukaeran afrikatua duen oinarri bati *-tu* lotzen zaionean afrikatua galtzen du adizkiak; alderantziz, adizki horri dagokion aditzoinak afrikatua nahi-ta-ez atxiki behar du. Beraz: *hustu dut*, baina *huts dezaket* (ez **hus dezaket*); *zorroztu dut*, baina *zorrotz dezaket* (ez **zorroz dezaket*); *hoztu naiz*, baina *hotz ninteke* (ez **hoz ninteke*); *piztu dut*, baina *pitz dezaket* (ez **piz dezaket*), etab.

Gogoan har, halere, gutiz gehienetan aditz eratorriak direla horrelakoak, eta haien kasuan aditzoin berezien ondoan *-tu* markarekilako forma ere onartzen dela euskara batuko aditzoinetan: *zorrotz* edo *zorroztu*, *huts* edo *hustu*, *hotz* edo *hoztu*, *aberats* edo *aberastu*, *latz* edo *laztu*,...

2. Aditzoin bereziak bukaeran *i* berezkoa duenean:

Aditz izenkiaren forman *-tze* atzizkiaren aurrean *i* gelditzen denean (*jaikitze, jalgitze, etsitze, bizitze, aritze,...*) *i* berezkoa da, eta euskara batuan aditzoinetan ere haren atxitzeko aholkua ematen du Euskaltzaindiak: *jaiki hadi, jalgi gaitezen, ireki lezake, bizi bedi,...* Alderantziz, *-i* bukaera, aditz izenkian agertu (gabe, partizipio burutuan kausitzen denean, aspektu marka izaten da, eta, beraz, aditzoinetan ez da agertzen euskara batuan (*ikas, hauts, utz, araz, etab*). Azken arau honek tradizio zaharreko aditz zenbaiten kasuan salbuespenak izan ditzake, baina oso guti: *eutsi, itxi, iritzi*.

3. Aditzoinak bukaeran noiz duen *-t* kontsonantea hartzen:

Aditzoin bereziak darabiltzaten euskalkietan, maiz agertzen da *-t* kontsonantea *-tu* aspektu marka har dezaketen aditzoinen bukaeran. Ordean, ez dute euskalki guztiek berdin jokatzeko puntu horretan, batzuek, *-t* ematen baitute, eta besteek ez, zein aditz den (*lagun / lagunt nazazu, dei / deit nazala, ...*). Orokorki harturik, *t*-dun forma bestearen ondotikakoa da, eta haren erabilera, zenbait aditzetan nagusitu bada ere, ez da aldebat hedatu. Gisa horretan, kasu mugatu batzuetan izan ezik, aditzoinen bukaeretan *t*-rik ez ematea hobesten du Euskaltzaindiak euskara batuarentzat.

T-ren erabilpena mugatuko duten puntuak hauek izanen dira:

— Aditz eratorria izatea eta haren oinarria *t*-duna izatea (*ausart / ausartu, laket / laketu, bat / batu, oroit / oroitu*).

— Literatura tradizioan jokabide bakarra izatea (*ezagut, lant, lot, ohart*).

— *Di* bukaera duen oinarri batetik eratorririko aditz baten forma laburtua izatea eta forma laburtugabetik semantikoki bereiz izatea: *hant* (*≠handi*); *hert* (*≠erdi*).

Euskara batuan, beraz, ondarrean *t*-rik gabe erabiliko dira *-tu* gabeko beste aditzoinak: *urrun hadi, dei ezazu, neur dezaket, ezkon zaitez, lagun nazazu, on daitezke, etab...*

Hau da, honenbestez, Euskaltzaindiaren erabakia, aditzoinen formari dagokiona:

1. Normalean aditzoina eta partizipioa bereizten dira: *ikas / ikasi, bil / bildu, sar / sartu*.

2. Aditza beste kategoria batetik eratortzen denean eta jatorrizko oinarritik ezertan ere bereizten ez denean, *-tu* atzizkia ere erabil daiteke aditsoinean: *ur / urtu, gizon / gizondu, gorri / gorritu, hobe / hobetu*. Kasu hauetan, hortaz, *urtu, gizondu* eta *hobetu* aditzoin gisa ere erabil daitezke.

3. Aditzoinen bukaera afrikatua denean, aditzoinak nahitaez atxiki behar du afrikatua: *huts dezaket* (hus dezaket*), *zorrotz dezaket* (**zorroz dezaket*).**

4. Aditzoin bukaerak $\>i<$ berezkoa duenean, $\>i<$ amaiera atxiki behar da: *jaiki hadi* (jaik hadi*), *jalgi hadi* (**jalg hadi*). Ez, ordea, berezkoa ez duenean: *ikas ezak, utz dezake*, e.a. *Itxi* salbuespena da, honetan ere atxiki behar baita $\>i<$. *Eutsi* eta *iritzi* aditzen kasuan aukera uzten da, bietara.**

5. Ondoko kasu hauetan bakarrik onartzen da *-t* bukaera aditzoinetan:

— Aditz eratorria bada eta haren oinarria *t*- duna: *laket / laketu*.

— Literatura tradizioan jokabide bakarra izan badu: *ohart, ezagut*.

— *Di* bukaerako oinarri batetik eratorria izatea eta forma laburtu gabetik semantikoki bereiz izatea: *hant, ert*.

Besteetan *-t* gabe: *urrun* nahiz *urrundu* (baina ez **urrun*), *lagun* nahiz *lagundu* (baina ez **lagunt*), *neur, ezkon, e.a.*

Oharra: Erabaki honetan forma bakarrik aztertzen da, ez erabilera. Hots, idazle batek aditzoinak erabili nahi baditu, aditzoin hauen forma zein den esaten zaio (*zorrotz daiteke, *zorroz daiteke, hobe daiteke, hobetu daiteke*). Ez ordea, noiz erabili behar dituen.

(Euskaltzaindiak, Bilbon, 1995eko otsailaren 24an onartua)